

LA RENDA SENYORIAL I L'EVOLUCIÓ AGRÍCOLA DE LA BATLLIA DE MIRAVET AL SEGLE XVII. LA TRANSICIÓ DEL MODEL MEDIEVAL A L'ÈPOCA MODERNA

JOSEP CAÑABATE FORTUÑO
Doctor en història per la Universitat de Barcelona
Secció d'Història del CERE
jcf1756@gmail.com

{Data de lliurament i acceptació: abril de 2020}

PARAULES CLAU:

batllia de Miravet, orde de l'Hospital, delme, renda senyorial, agricultura

PALABRAS CLAVE:

bailía de Miravet, orden del Hospital, diezmo, renta señorial, agricultura

KEYWORDS:

Miravet district, order of Hospitallers, tithes, landowners' income, agriculture

RESUM

El segle XVII fou un període de transició dins de la batllia de Miravet, en què els diversos episodis històrics van iniciar una lenta transformació de determinats elements vinculats a la renda senyorial i la producció agrícola. A través de l'anàlisi de les fonts senyorials de l'orde de l'Hospital, es pot conèixer com fou aquest procés. Els delmes permeten comprendre millor l'evolució agrícola del segle, en què, tot i la tradició, apareixen dinàmiques pròpies influïdes per la presència del riu Ebre o les millores en l'exportació comercial d'alguns productes. Els drets i les rendes senyorials, fortament estipulats, també es veieren transformats pels canvis del període. L'expulsió dels moriscos, la repoblació i el pas de les guerres van aportar certes modificacions i van fer minvar la recaptació senyorial. Dos elements, renda i evolució agrícola, que aporten una nova visió de la batllia en un temps convuls i canviant que va marcar un canvi d'època.

RESUMEN

El siglo XVII fue un periodo de transición dentro de la bailía de Miravet. En él, los diversos episodios históricos iniciaron una lenta transformación de determinados elemen-

tos vinculados a la renta señorial y la producción agrícola. A través del análisis de las fuentes señoriales de la orden del Hospital se puede conocer cómo fue ese proceso. Los diezmos permiten comprender mejor la evolución agrícola del siglo, en el cual, pese a la tradición, aparecen dinámicas propias influidas por la presencia del río Ebro o las mejoras en la exportación comercial de algunos productos. Los derechos y las rentas señoriales, fuertemente estipulados, también se vieron transformados por los cambios del periodo. La expulsión de los moriscos, la repoblación y el paso de las guerras aportaron ciertas modificaciones y trajeron consigo una mengua de la recaudación señorial. Dos elementos, renta y evolución agrícola, que aportan una nueva visión de la bailía en un tiempo convulso y cambiante que marcó un cambio de época.

ABSTRACT

The 17th century was a period of transition in the Miravet district, when various historical events began the slow transformation of various elements linked to landowners' income and agricultural production. The details of this process can be discovered through an analysis of land ownership sources from the Hospitaller Order. Tithes allow a better understanding of the agricultural development of the century when, despite the tradition, certain dynamics arose, influenced by the presence of the River Ebro and improvements in the commercial export of certain products. Landowners' rights and income, although firmly stipulated, were also transformed by changes during the period. The expulsion of the Moriscos, repopulation and wars brought certain modifications and reduced landowners' revenues. These two elements – income and agricultural development – offer a new view of the district in turbulent, changing times marking the transition to a new historical period.

INTRODUCCIÓ

La batllia de Miravet era un ampli domini senyorial situat al sud de Catalunya, dins de les actuals comarques de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta, format pels municipis de Batea, Benissanet, Corbera, Gandesa, Ginestar, Miravet, el Pinell de Brai, la Pobla de Massaluca i Rasquera. Va ser establert per l'orde del Temple després de la conquesta cristiana del territori el 1153. Després de l'abolició dels templers, el gran castellà d'Amposta, en representació de l'orde de l'Hospital, va posseir des de 1317 tots els termes i les propietats de la batllia fins a les desamortitzacions. Un ampli espai de temps

“GRAN PART DE LA PRODUCCIÓ AGRÍCOLA PROVENIA DELS TRES CULTIUS PREDOMINANTS. ELS CEREALS, L'OLIVERA I LA VINYA, QUE OCUPAVEN LA MAJORIA DE L'ESPAI CONREAT. A TRAVÉS DE LES PROPIETATS SENYORIALS I LES CONFESSIONS PARTICULARS DELS CAPBREUS ES POT INTUIR QUIN REPARTIMENT APROXIMAT TENIEN SOBRE EL TERRITORI. AL SEGLE XVII ELS CEREALS OCUPAVEN GAIREBÉ UN 50% DE L'ESPAI CULTIVAT, I LA VINYA I L'OLIVERA UN 20% CADA UN. EL 10% RESTANT ES DEDICAVA AL REGADIU, SOBRETOT HORTS, O ALTRES ARBRES I CONREUS DE SECÀ, COM GARROFERS I AMETLLERS. ALS ESPAIS TOCANT A L'EBRE EL REGADIU REPRESENTAVA UN 20% O MÉS DE L'ESPAI CULTIVAT, AMB UNA PRESÈNCIA MENOR DELS CEREALS.”

en què la rígida estructura feudal s'anà transformant i adaptant als canvis i episodis històrics. El segle XVII va ser un període clau en el qual es van iniciar certs canvis que marcaren la transició cap a una altra època. Per aquest motiu és clau poder entendre com fou la seva evolució durant aquest període, amb l'estudi de les fonts disponibles i la comparació amb altres espais.

Per poder analitzar la batllia de Miravet i conèixer l'evolució de les seva renda senyorial i l'agricultura al segle XVII, hem de recórrer a la documentació que generava el mateix orde de l'Hospital, que en molts casos és l'única disponible per l'espai i l'època. Es disposa dels Capbreus elaborats en aquest període, 1605, 1655 i 1702, juntament amb altres descripcions de les rendes, propietats senyorials, comptes o elements derivats, conservats a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid (AHN, OM, L. 1849, 1851, 1852, 1853; C. 8259(1), 1, 2, 3, 4; 8260(2), 34(1), 34(2); 8263, 15, 16, 23; 8264, 8, 9, 11, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 32, 39, 40, 41, 57, 59; 8265(1), 3, 15, 16, 21, 22, 23, 26, 29, 30, 31, 37; 8265(2), 46, 59, 62, 64, 77, 80, 81). Aquesta documentació aporta informació sobre els ingressos senyorials i part del sistema agrícola establert, en què gran part de les rendes provenien dels cultius, o propietats i monopolis que s'hi vinculaven. Unes fonts que es complementen amb altres d'origen divers, com els registres comercials de la Taula del General, alguns referents als moriscos, o sobre la Guerra dels Segadors, conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA, Generalitat, Serie D, Leg. 4, 131; 132; 133; 134; 135; 136; 137; 138. Leg. 7, 264; 265; 266; 267; 268; 269; 270; 271. Leg. 8, 304; 305; 306; 307; 308; 309; 310. Leg. 9, 321; 322; 323; 324; 325; 326; 327. Leg. 10, 385; 386; 387; 388; 389; 390; 391. Leg. 12, 451; 452; 453; 454; 455; 456; 457; 458; 459; 460; 461; 462; 463; 464; 465. Leg. 18, 692; 693; 694; 695. Leg. 19, 724; 725; 763; 764; 765; 766. Leg. 19, 733; 734; 735; 736. Leg. 20, 1776; 777; 778; 779; 780; 781; 782; Consejo de Aragón, Leg. 0270, n. 1166; Leg. 0287, n. 017; Leg. 0290, n. 013; Leg. 0294, n. 097; Leg. 0303, n. 074; Leg. 0312, n. 102; Leg. 0663, n. 013). Un conjunt de documentació variada, centrada en el poder hospitaler, però que permet intuir l'evolució econòmica de la batllia en una visió centrada en la renda senyorial i la seva evolució agrícola.

La batllia de Miravet al segle XVII

El segle XVII es va iniciar a la batllia amb el decret d'expulsió dels moriscos catalans del 1610 (SANS 1996: 953-955). Els vassalls afectats dins de la batllia van ser els de Benissanet i Miravet (VINAIXA 1995: 15). En aquests dos pobles l'orde de l'Hospital va concedir unes noves cartes de poblament que van canviar la forma d'establiment i van donar majors beneficis als hospitalers (ORTEGA 1990:67-84; ORTEGA 1988: 177-207). A Benissanet la nova carta va ser entregada de manera ràpida el 1611, i a Miravet es van esperar fins al 1623. Les cartes van servir per fixar les condicions jurídiques i formes d'establiment de terres i habitatges de nous i antics pobladors (FONT 1983: 62). Foren una renovació sobre el control dels vassalls i de les rendes de l'orde de l'Hospital. Es va estipular un nou reglament que trencava amb les normatives medievals dels Costums de Miravet de 1319 (VALLS 1992), n'efectuava canvis i donava més poder als hospitalers. Van marcar el final de la ruptura creada per l'expulsió dels moriscos i van permetre un major control i benefici al senyor.

El segle va continuar de manera convulsa amb l'esclat de la Guerra dels Segadors (1640-1652). Va marcar un nou període crític que va afectar la població i els seus recursos. Va convertir la senyoria i les zones pròximes en un espai de frontera entre l'exèrcit de Felip IV i el de la Generalitat (QUEROL 2004: 146-148). Els conflictes i enfrontaments puntuals es van expandir per tot el territori, mentre les tropes reials intentaven conquerir les places fortes de la batllia sota domini francès (MUÑOZ 2002: 43-77). La guerra va demostrar la falta de control per part de l'orde dels seus dominis, i va generar un període de crisi i penúries sobre la zona que va costar de recuperar-se (ACA, Consejo de Aragón, Leg. 0294, n. 097; AHN, OM, L.1850, f. 114-115). La pesta de mitjan segle va passar per la batllia entre 1649 i 1650 en el camí d'expansió cap a l'Aragó des de Tortosa, i a la inversa (CASTELLS 1987: 108-109; MAISO 1987: 136-143). Aquesta va acabar d'agreujar el desastrós moment que vivia la zona després de la guerra. Superat aquest període, la situació es va normalitzar, en un procés més favorable per al poder senyorial i els seus pobladors.

La Guerra de Successió (1702-1714) va trencar la dinàmica favorable de finals de la centúria. Els enfrontaments i intents d'ocupar l'espai per les tropes de Felip V es va allargar fins al 1711, quan els austriacistes van abandonar la zona de l'Ebre català (ESPINO 2011: 271-285). La desolació general no va ser tan exagerada com en l'anterior guerra i els enfrontaments es van localitzar en els punts fortificats i de control (CASTELLVELL 2014: 138). Finalitzat el conflicte, a banda dels problemes jurisdiccionals sorgits de la implantació del Decret de Nova Planta (SERRANO 2000: 234-246, 948-953), es va anar consolidant un continuat augment de població i les transformacions socioeconòmiques que s'havien iniciat al llarg del segle XVII.

Delme i desenvolupament agrícola

L'orde de l'Hospital tenia establerts una sèrie de drets i propietats que li proporcionaven tot un seguit de rendes. Els delmes eren la font d'ingressos més importants que rebia el castellà d'Amposta a la batllia. En origen eren una 10a part de les collites que es produïen en un domini senyorial que els pagesos havien de satisfer al senyor. A través dels delmes es poden conèixer quins productes tenien més rellevància en els conreus del territori. Analitzat amb altres fonts es pot deduir la seva presència i evolució al llarg del segle XVII, marcat per la tradició, interessos econòmics, millores i els efectes de les guerres. S'havien de satisfer els delmes per grans menuts i grossos, oli, vi, cebes, alls, llegums, cànem, lli, safrà, figues, moreres, garrofes, corders i cabrits; i per les cases que criaven polls, truges, mules, pollins, rossins i vedells. Els vassalls havien de pagar la vuitena, la desena, la tretzena o la vintena part dels fruits, segons el producte i la vila (SERRANO 2000: 533-534). La variabilitat per determinar-los dependria dels interessos productius que es podrien generar en cada terme. S'observa com alguns fruits només són gravats en espais on n'existeix el cultiu o s'hi poden dedicar. La majoria dels delmes sobre els cultius havien de satisfer la desena part, tot exceptuant alguns casos: al Pinell la majoria pagaven a la vintena; a Ginestar i Rasquera a la vuitena, com una part del terme de Corbera; a Miravet i Benissanet és on hi havia més varietat, amb productes delmats a la quarta (zones properes al riu), a la sisena (per l'horta), la vuitena i la desena (espais de secà) (SERRANO 2000: 511).

TAULA 1. Productes delmats en els pobles de la batllia de Miravet

DELMES	GANDESA	BATEA	CORBERA	LA POBLA	EL PINELL	MIRAVET	BENISSANET	GINESTAR	RASQUERA
Grans	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Blat	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Ordi	X					X	X	X	
Civada	X					X	X	X	
Espelta	X					X	X	X	
Grans menuts		X	X	X	X	X	X	X	X
Llegums	X	X	X		X	X	X	X	
Raïm						X	X	X	X
Vi	X	X	X	X	X				
Oli		X	X					X	X
Olives	X			X	X	X	X		
Cànem	X	X			X	X	X	X	X
Lli	X				X	X	X	X	X
Alls	X				X	X	X		X
Cebes			X		X	X	X		X
Safrà	X	X	X	X	X			X	X
Figues						X	X		
Garrofes						X	X		
Moreres						X	X		
Filasses			X						
Hortalisses						X		X	X

Els productes delmats es distribuïen entre el castellà d'Amposta i els poders episcopals de la seu tortosina que hi eren partícips, com el capítol, el canonge racioner, l'hospital, els pabordes, el cambrer o el bisbe; a Corbera també hi participava l'ardiaca de la població i, a la Pobla, el rector. A Gandesa i Batea els delmes es partien en tres, a Corbera i la Pobla en quatre. A Rasquera i Ginestar el senyor rebia 13 parts de 16, i a Miravet i Benissanet tots els delmes eren per als hospitalers. En aquests municipis les parròquies eren del mateix orde; per això es quedava tot o quasi tot el delme. En el moment de la recaptació es realitzaven aquestes particions i cada receptor hi enviava un representant encarregat de gestionar-ne la porció. El col·lector habitual de l'orde de l'Hospital era el batlle, però es podia pagar a una persona per realitzar aquesta funció (AHN, OM, C. 8263, 23).

Gran part de la producció agrícola provenia dels tres cultius predominants. Els cereals, l'olivera i la vinya, que ocupaven la majoria de l'espai conreat. A través de les propietats senyorials i les confessions particulars dels capbreus es pot intuir quin repartiment aproximat tenien sobre el territori. Al segle XVII els cereals ocupaven gairebé un 50% de l'espai cultivat, i la vinya i l'olivera un 20% cada un. El 10% restant es dedicava al regadiu, sobretot horts, o altres arbres i conreus de secà, com garrofers i ametllers. Als espais tocant a l'Ebre el regadiu representava un 20% o més de l'espai cultivat, amb una presència menor dels cereals. A Catalunya, la situació era similar, amb algunes diferències en les tipologies de cultius segons la zona (GIFRÉ 2008: 31-54).

Un dels productes més rellevants en la producció de totes les viles de la batllia era el gra. En les descripcions dels delmes és el primer a referenciar-se. Es calcula que a la Catalunya del segle XVII els cereals ocupaven entre el 40 i 50% del territori cultivat, o fins i tot més (DANTÍ 2008: 91; GUAL 1997: 133-134). A la zona de la batllia la situació s'adaptà a aquest model. Els cereals sempre van mantenir la seva preeminència en els cultius, però es va iniciar un lent procés en què altres productes guanyaven posicions. La seva explotació sempre es mantingué per tal d'atendre les necessitats bàsiques de la població (CARDÓ 1983: 153-164). El gra es delmava en garba, per després recollint-lo a les eres i emmagatzemar-ho en els graners, botigues i castells de la senyoria. En els delmes s'esmenten alguns tipus de cereals en concret: el blat, l'ordi, el sègol, la civada i l'espelta. La varietat responia a les diverses formes de rotació de cultius (DANTÍ 2008: 97). El blat era el cereal dominant a les terres conreades de la batllia, fet coincident amb els territoris catalans i valencians, i anava seguit de l'ordi, el sègol i la civada (DANTÍ 2008: 93). La gran majoria de pagaments en espècie per rendes i censos es feien en blat i ordi, molts cops meitat i meitat.

En els pobles de la batllia el senyor mostra part del seu desinterès respecte als cereals amb la pèrdua d'alguns molins fariners o canvis de drets. A la Pobla de Massaluca, l'antic molí de vent va quedar abandonat i inutilitzat al segle XVII (AHN, OM, L. 1850). En la concòrdia de 1525, a Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera es va concedir la llibertat de moldre a causa de les dificultats derivades del molí de barques (AHN, OM, C. 8260(2), 21). Hi havia poblacions, com Batea i el Pinell, on ni el senyor ni la Universitat no posseïen cap molí fariner. El fet es pot vincular al baix benefici que obtingué el senyor d'aquests edificis, i no tant a la pèrdua de posició dels cereals en els cultius.

En general es considera que la zona sud de l'Ebre i l'entorn de Tortosa foren espais històricament deficitaris en la producció de cereals, els quals eren importats pel riu i

distribuïts des de la ciutat a altres espais (DANTÍ 2005: 32-33; MUÑOZ 2011a: 66-67; VINAIXA 1999: 112). En la primera meitat del segle XVII fins i tot hi va haver problemes d'abastiment (SERRANO 1994: 139-140; SALES 1978: 314-417; SIMON 1992: 157-180). Durant la segona meitat de la centúria, les informacions de la Taula del General mostren un moviment diferent, amb exportacions de gra des de la batllia, centrat en Gandesa i Batea (ACA, Generalitat, Serie D, Leg. 4, 131; 132; 133; 134; 135; 136; 137; 138. Leg. 7, 264; 265; 266; 267; 268; 269; 270; 271. Leg. 8, 304; 305; 306; 307; 308; 309; 310. Leg. 9, 321; 322; 323; 324; 325; 326; 327. Leg. 12, 451; 452; 453; 454; 455; 456; 457; 458; 459; 460; 461; 462; 463; 464; 465).

En els territoris de la batllia el cultiu de l'olivera fou abundant des del segle XVI (MUÑOZ 2011a: 65-66; DANTÍ 2005: 32; DANTÍ 2008: 116-117). La producció d'oli i la seva comercialització van generar un interès creixent que va ajudar-ne a l'extensió a l'època moderna (VILAR 1979: 355-356). En totes les poblacions de la senyoria es delmava oli, i al segle XVII ja hi havien molins dedicats a la producció a totes les viles. El cultiu de l'olivera ocuparia entre el 10-20% de les terres conreades. Al terme de Miravet la proporció fou molt superior, tant a les heretats particulars com mensals, i estava a l'entorn de 40% de l'espai cultivat. En general, els percentatges es mantenien dins dels nombres registrats a Catalunya del 10-15% (DANTÍ 2008: 117), però a Miravet molt per sobre. El cultiu i producció de l'olivera va anar en augment durant l'època moderna.

L'abundància d'olivers als territoris de la batllia generava una producció d'oli prou important per dedicar-la a l'exportació. En la Taula del General dels anys 1664-1665 i 1677-1679, un 10% de les eixides són d'oli, i es complementen amb l'exportació de morca, el solatge de l'oli. Les poblacions que exporten oli són Gandesa, Batea, Corbera, el Pinell i la Pobla; el 1679 (abril i maig) surten de Gandesa en dues eixides 896 cànters d'oli valorats en 1770 lliures (ACA, Generalitat, Serie D, Leg. 4, 131; 132; 133; 134; 135; 136; 137; 138. Leg. 7, 264; 265; 266; 267; 268; 269; 270; 271. Leg. 8, 304; 305; 306; 307; 308; 309; 310. Leg. 12, 451; 452; 453; 454; 455; 456; 457; 458; 459; 460; 461; 462; 463; 464; 465. Leg. 18, 693; 694; 695. Leg. 19, 724; 725; 733; 734; 735; 736. Leg. 20, 776; 777; 778; 779; 780; 781; 782).

La vinya era un dels cultius majoritaris de la batllia i el delme sobre la verema o el vi és especificat en totes les poblacions. Les terres dedicades a la vinya ocupaven al segle XVII un 10-20%, o més, de l'espai conreat. Tenia una major presència en els municipis més allunyats del riu Ebre, on en alguns termes podia arribar a superar el cultiu de l'olivera. Són valors pròxims a zones on la vinya es va anar expandint a l'època moderna, però lluny dels espais on serà majoritària (GUAL 1997: 134-137; LLOP 1987: 85; ANDREU 1987: 21-23). En la segona meitat del segle XVII, la producció de vi va generar un excedent que en permetia la comercialització. En les dades de la Taula del General representa el 37% de les eixides, tot sent el producte més exportat. Batea encapçala l'exportació en concentrar el 87% de les sortides de vi de la batllia, seguida de Gandesa, Corbera i el Pinell; es demostra l'empenta comercial i productiva de la vila (ACA, Generalitat, Serie D, Leg. 4, 131; 132; 133; 134; 135; 136; 137; 138. Leg. 7, 264; 265; 266; 267; 268; 269; 270; 271. Leg. 8, 304; 305; 306; 307; 308; 309; 310. Leg. 12, 451; 452; 453; 454; 455; 456; 457; 458. Leg. 18, 693; 694; 695. Leg. 19, 724; 725; 733; 734; 735; 736. Leg. 20, 776; 777; 778).

A la batllia els cultius de regadiu ocupaven un espai destacat en els termes i les partides més pròximes a l'Ebre. La magnitud del riu permetia una major infraestructura vinculada als sistemes de reg, amb pous, sínies i safareigs; una abundància d'aigua que també podria ocasionar inconvenients i destruccions durant les crescudes i riuades (MUÑOZ 2011b: 265-268). En les terres d'interior, el regadiu es limitava als espais propers als rierols i les fonts. En els camps de regadiu, els delmes fan esment als llegums, cebes, alls, lli, cànem i productes dels horts de manera genèrica, on s'hi sumen les figues i moreres delmades únicament a la zona de l'Ebre, a Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera. L'especificació, en alguns casos, de les formes de delmar els fruits mostren la importància que tenia en alguns espais. A Benissanet, les cebes i els alls les havia d'anar a collir directament el senyor al camp, les figues les havia de recollir seques a les cases, i les fulles de les moreres les havia de recol·lectar sobre els arbres.

Al segle XVII els horts ocupaven un 5-10% de l'espai cultivat, uns percentatges que tendeixen a augmentar. A les viles properes a l'Ebre, sumant la superfície dedicada a les figueres i les moreres, el volum va arribar a l'entorn del 30%. Valors que queden molt allunyats respecte a les zones en què el regadiu era majoritari, on podien ocupar entre la meitat i el 90% de la superfície cultivada (SARRIÓ 1998: 110; PERIS 2008: 128-129). La producció de llegums i hortalisses era escassa i es dedicava a l'autoconsum de la població. Les plantacions de figueres eren destacades a Benissanet, on ocupaven almenys un 10% de l'espai cultivat. La seva importància es fa palesa en l'especificació dels delmes i la quantitat de sequers, edificis on eren assecades i el senyor recollia el delme; sempre són presents en les confessions particulars i existia una partida del terme que rebia aquest nom. En els sequers, a més de figues, també s'hi podien assecar panses o altres fruites que es collien en poca quantitat en espais de regadiu. A Miravet i Ginestar l'espai dedicat a les figueres era menor, al voltant d'un 5%, i se'n desconeix la producció. Les plantacions de moreres es van expandir a la vall de l'Ebre a partir del segle XVI (ORTEGA 1990: 16); època en què es van generalitzar al llevant peninsular, i es van anar introduint a la zona ribereña de la batllia. L'augment del conreu es veu reflectit en l'especificació a l'hora de delmar, ja que el senyor i la vila anomenaven els encarregats d'anar directament a assenyalar les moreres amb què es recolliria el tribut. La superfície dedicada al cultiu podria arribar al 10% o més, a Miravet, Benissanet i Ginestar, percentatges que disten molt dels grans espais on abundaven les moreres al País Valencià, on podien ocupar un 70-80% de l'espai conreat (DANTÍ 2008: 118; BENÍTEZ 1980: 257-272).

La resta de l'espai dedicat al cultiu estava ocupat per altres conreus de secà, com el safrà, els ametllers i els garrofers. El safrà era delmat a totes les poblacions, una tradició que venia d'època medieval, moment en què se n'introduí el delme (BATET 2006: 162-164). Els ametllers i els garrofers eren un conreu poc present a inicis del segle XVII en els dominis de la senyoria. En principi no eren delmats i en el capbreu de 1605 es reconeix que a Miravet no paguen perquè eren molt pocs els presents al terme. Al llarg de la centúria el seu cultiu es va anar expandint, però encara lluny dels nivells que assolí al segle XVIII. En les noves cartes de poblament de Miravet (1623) i Benissanet (1611) les garrofes i ametlles ja van ser delmades (ORTEGA 1988: 181; ORTEGA 1990: 70). A la Taula del General s'hi registren eixides de garrofes a Miravet el 1663 i 1664, però d'escàs valor, i també es troben eixides d'ametlles a Corbera (ACA, Generalitat, Serie D, Leg. 9, 321; 322; 323; 324; 325; 326; 327. Leg. 10, 385; 386; 387; 388; 389;

390; 391. Leg. 12, 451; 452; 453; 454; 455; 456; 457; 458. Leg. 20, 776; 777; 778. Leg. 19, 763, 764, 765, 766).

L'evolució agrícola de la batllia de Miravet va experimentar un procés inicial d'especificació i expansió al llarg del segle XVII. Es va mantenir la preeminència del cereal, però amb una lenta reducció de la seva superfície, mentre es va produir un augment d'altres cultius tradicionals com l'olivera i la vinya. En els termes propers al riu Ebre es va iniciar una expansió del regadiu. La producció agrícola va anar cercant una major vinculació comercial. Un procés que es va complicar i interrompre en els períodes de guerra, però que va generar unes primeres modificacions del sistema productiu establert des de la conquesta cristiana del territori, que es consolidà en la centúria següent (FERRER 2008: 61-62).

Drets, rendes, propietats i censos

El castellà d'Amposta, com a senyor dominical de la batllia de Miravet, tenia una sèrie de rendes (a banda dels delmes), prestacions i propietats. Eren les seves terres mensals, els monopolis senyorials, com molins i forns, i tot un conjunt de drets: el *ius capelli*, el cens pel terme, la fadiga, el lluïsmo, la corredoria, el pes, el lloçol, el barcatge, la mesada del vi, la llibertat de moldre grans, el morabatí i l'almud de missatge. S'hi sumaven els ingressos provinents dels censos particulars exigits pels establiments individuals. El sistema garantia els ingressos de l'orde de l'Hospital i li permetia exercir un control sobre l'activitat econòmica dels habitants. Alguns drets, serveis i propietats senyorials van ser cedits o arrendats durant els segles XVII i XVIII, però els pobladors de cada lloc hi van continuar obligats, amb els mateixos drets i càrregues anteriors (SERRANO 2000: 549).

El *ius capelli* o "dret de capell" era un tribut de 100 lliures que es pagava a la batllia de Miravet cada cop que un nou castellà d'Amposta en prenia possessió (SERRANO 2000: 549). En els capbreus, el dret està sempre dins de l'apartat de Gandesa, perquè era la població on el castellà d'Amposta o el seu representant feia la presa de possessió i en demanava el pagament. En totes les confessions s'especifica que alguns cops no s'havia pagat i el cas estava a la Reial Audiència. L'absentisme del castellà al llarg dels segles XVII i la incorrecta realització de la presa de possessió van generar el conflicte; els representants de la comunitat es van negar a fer efectiu el dret mentre no es donés per finalitzat el plet, que mai va ser resolt.

El cens pels termes era un pagament general que satisfien el conjunt de pobladors de cada municipi per poder gaudir del terme, de la vila, dels seus elements comuns i de les cases. Un pagament únic per les propietats introduir després de la conquesta cristiana del territori per atreure pobladors (SERRA 1993: 337-352; SERRA 2008: 530; FONT 1983: 184-184). En els capbreus del segle XVII s'especifica com el senyor posseeix el lloc i, pel terme, herbes, caça, llenya, aigua, heretats, fusta, pedres i altres drets la Universitat paga al castellà el cens establert. A Gandesa era de 20 cafissos i 10 faneques meitat blat i ordi, a Batea 2 quarteres i mitja, a Corbera 22 cafissos i 3 faneques, a la Pobla 9 cafissos, i al Pinell 15 cafissos. A Rasquera i Ginestar només havien de satisfer els delmes i primícies. A Miravet i Benissanet aquest pagament es va incorporar amb les cartes de poblament de 1611 i 1623, amb 40 lliures a Miravet i 100 lliures a Benissanet (ORTEGA 1988: 182-183; ORTEGA 1990: 71). La diferència es basà en la forma del terme i les possibilitats

d'exploració dels cultiu. Benissanet amb un terme més pla i extens prop del riu pagava més que Miravet, on les millors heretats tocant a l'Ebre estaven en mans del senyor, i la resta del terres serien espais muntanyosos i rocosos.

La fadiga era el dret del senyor a retenir qualsevol propietat venuda. El pagès emfitèutic havia d'informar de la venda i de l'import ofert i posar l'immoble a disposició de la senyoria durant un període de temps determinat, per si en donava l'autorització o l'adquiria pel mateix preu i condicions (GUAL 1987: 119). El lluïisme eren unes quantitats pagadores al senyor directe en vendre el domini útil de qualsevol propietat subjecta a un cens (GUAL 1987: 116). Es pot considerar com una contraprestació econòmica al dret de fadiga, quan el senyor no el volia exercir i donava la llicència per a la venda. El castellà percebia aquesta compensació econòmica, que era el cinquantè del preu de compra, menys a Miravet, Benissanet i Ginestar que era una quarta part del preu (SERRANO 2000: 722-723).

Els serveis de pesos i mesures i la corredoria eren dos drets diferenciats que tenia el senyor, però en es van anar assimilar i confonent en un de sol. La corredoria era el dret del senyor sobre la venda de qualsevol mercaderia, i el corredor l'encarregat d'anunciar la venda o la subhasta dels béns i productes com a oficial que exercia aquesta funció (VALLS 1992: 69). El control senyorial sobre els pesos i mesures li permetia estipular quins eren els patrons a seguir, i rebre un dret pel seu servei. En algunes poblacions, les universitats van acabar assumint el dret i satisfien al senyor un pagament determinat; així a Gandesa pagaven 10 sous, 24 a Batea i 2 a Corbera, on també tenien en possessió la casa del pes. La barreja dels dos drets estava en la vigilància a exercir per part de la senyoria, amb la vinculació dels pesos i mesures, els productes i el correcte càlcul del valor per cobrar la corredoria. En els capbreus, a les poblacions on s'estipula la corredoria no hi surt el dret de pesos i mesures, i a la inversa.

El llòssol era un dret que es tributava pel manteniment del ferrer, les ferreries i les eines necessàries, en ser un dret comunitari propietat del senyor (GUAL 1987: 120). A la batllia es anomenat *llosi*, i els habitants de la havien de fer un pagament diferenciat segons cada municipi i els animals de treball o les eines que tenien a cada casa. A canvi, el senyor havia de "dar servitud de herrero suficiente" (AHN, OM, C. 8265(1), 3). A Batea i la Pobla el pagament era de 10 almuds, la meitat de blat i la meitat d'ordi, per qui tenia un parell de bèsties per llaurar, qui només en tenia una pagava 5 almuds, i els "aixaders" 2 almuds i mig. A Corbera el dret era de 20 almuds per qui tenia parella, 10 almuds per un animal i 5 almuds i mig per "aixaders", meitat blat i meitat ordi. Al Pinell pagaven tota la vila un total d'11 faneques de blat i 11 faneques d'ordi; a Ginestar i Rasquera 1 cafís de blat i 1 cafís d'ordi. Es desconeix si els municipis on el dret no s'especifica els habitants estaven exempts del tribut i pagaven per cada servei realitzat a la ferreria (com Gandesa, Miravet i Benissanet).

Els habitants de Miravet, Rasquera i Ginestar havien de satisfer l'anomenat *dret de barcatge*. Es pagava pel servei del pas de barca situat a Miravet, un monopoli senyorial típic dels dominis riberencs (SERRANO 2000: 564-565). A Miravet el 1605 es satisfien 9 cafissos d'ordi (mesura de Lleida), i així tots els pobladors podien usar la barca. A Ginestar pagaven 2 barcelles d'ordi qui tenia un parell de bèsties per llaurar, i qui només en tenia una, 1 barcella; aquest sistema es va aplicar a Miravet després de l'expulsió

dels moriscos i la repoblació. A Rasquera, el dret era 1 barcella d'ordi per parell, i mitja barcella qui no en tingués. El pagament donava dret als pobladors de les tres viles a creuar les persones i els animals sense haver de tornar a pagar. El senyor havia de dotar el pas de barca de tot allò necessari, però els pobladors estaven obligats a ajudar en el manteniment, especialment a l'hora de treure i posar l'embarcació al riu.

La mesada del vi era un dret que permetia al senyor vendre el seu vi de manera exclusiva durant un període de temps determinat. No es pot considerar un tribut directe a la senyoria, sinó una prerrogativa que li oferia un avantatge per la comercialització del producte sobre la resta de població. El dret només es troba a Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera, on s'especifica que el castellà tenia el dret de vendre el vi de les rendes a la població durant el mes que ell volgués i sense que ningú més ho pogués fer (AHN, OM, C. 8263, 23). En aquestes viles el delme es feia sobre la verema, i no sobre el vi ja elaborat. Això permetria al senyor obtenir el seu vi als trulls que posseïa, i després comercialitzar-lo a través d'aquesta situació beneficiosa.

La llibertat de moldre els grans era un dret exclusiu de Miravet, Benissanet, Rasquera i Ginestar. A canvi d'un pagament, el senyor concedia als vassalls la capacitat d'anar a moldre els grans lliurement allà on volguessin (RIERA 2017: 175). Aquesta llibertat es va signar en un acord el 1525, on s'estipulava que cada casa pagaria 1 faneca de blat; i se'n podia eximir una de cada deu cases a criteri dels jurats i consell de cada lloc (AHN, OM, C. 860(2), 21). Si feien ús del molí senyorial havien de lliurar el vint-i-quatrè de cada molta. L'acord es va realitzar a causa de les dificultats i la inestabilitat que comportava el molí fariner de barques que el senyor tenia sobre al riu Ebre a Miravet. És possible que la gran riuada del 1617 destruís definitivament aquesta construcció, que no s'esmenta en les descripcions de 1641 i 1646. Probablement no es va reconstruir, encara que sempre es recorden les obligacions de manteniment que els habitants han de prestar si existeix l'edifici.

El morabatí era un taxa vinculada a la fabricació de moneda i havia estat creada per garantir l'estabilitat del sistema monetari per part de la monarquia (BALAGUER 1991: 791-793). Al segle XIV l'impost es va introduir a la castellania d'Amposta, i tot allò que es recaptava era repartit entre el rei i el castellà (ACA, Real Patrimonio, Leg. 2406, 2407). A Gandesa, l'única població on el dret consta en els capbreus, era cobrat cada set anys per part de la Universitat, que pagava 3 sous i 6 diners al senyor. En altres documents del segle XVII es declara que el dret era pagat per totes les viles de la batllia (AHN, OM, C. 8094). Des de 1605 es trobava en un plet a la Reial Audiència per evitar-ne el pagament. Un altre dret senyorial era l'almud de missatge, que només afectava els pagesos de Miravet i Benissanet. Se satisfia sobre els grans menuts i grossos que quedaven francs després de repartir el delme, tot donant al senyor un almud per quartera de grans. El dret va quedar registrat en les cartes de població després de l'expulsió, i en els capbreus s'especifica que es faria sobre el blat, ordi, civada, sègol i espelta (ORTEGA 1988: 180; ORTEGA 1990: 69).

Els molins eren un dels serveis més importants que monopolitzava la senyoria en una zona eminentment agrícola. Els habitants estaven obligats a anar-hi a moldre, tot exceptuant els casos en què es concedia la llibertat. S'ha de diferenciar entre els molins de farina, presents únicament a Gandesa, Corbera i de manera puntual a Miravet (molí

de barques sobre el riu), i els d'oli, existents a totes les viles. La majoria estaven en propietat de la Universitat, a canvi d'un cens a la senyoria. Pels molins d'oli les universitats pagaven de cens 20 sous o 2 gallines a Gandesa, 50 sous a Batea, 6 sous a la Pobla, 6 gallines a Ginestar i 2 cànsters d'oli a Rasquera. Pels de farina satisfieien 17 sous a Gandesa, i a Corbera 6 faneques per un i 8 faneques per l'altre. L'orde posseïa directament els molins d'oli del Pinell, Miravet i Benissanet, on la població pagava per utilitzar-lo. Al Pinell lliuraven al molí de 16 faneques una, a Miravet i Benissanet de cada 24 faneques una, per moldre de 36 barcelles una i 3 cadufs d'oli per l'aigua i altres adreços (si no hi anaven a moldre eren penalitzats amb 60 sous).

Els forns de pa eren una altra possessió senyorial on en algunes poblacions la Universitat va acabar fent-se càrrec del servei a canvi d'un cens per a l'orde, però mantenint el caràcter de monopoli i l'obligació dels d'anar-hi a coure. A Gandesa, la Universitat posseïa dos forns i pagaven un cens de 20 lliures; a Corbera 15 lliures i a la Pobla 36 sous. A la resta de municipis els forns eren del senyor, tots havien de satisfer de 30 pans un, menys a Benissanet, que era de 20 un. El 1646 alguns estaven arrendats a particulars, com al Pinell, on el forn es va arrendar per 25 escuts, a Miravet per 18 o 36 escuts, a Benissanet 80 o 100 lliures, i a Rasquera 14 lliures (AHN, OM, L. 1850).

L'orde de l'Hospital posseïa de manera directa un seguit de terres, les heretats mensuals, que es va guardar la senyoria en repartir el territori com a títol particular. Eren dominis directes, heretats des de l'ocupació templera, on s'hi sumava la possessió de tots els lleixius i les illes que deixés el riu Ebre. Totes les propietats aportaven uns ingressos directes al castellà d'Amposta, ja que tot el que s'hi recol·lectava era per al seu benefici. Algunes podien ser destinades per al manteniment de serveis, oficials o el sosteniment de les parròquies, capelles i rectors; es podien cedir a tercers o ser arrendades. Dins dels termes de la batllia a Gandesa el senyor tenia cinc heretats que sumaven 20 jornals i mig, una estava darrera del castell (1 jornal) i les altres a la partida dels Freginals. A la Pobla de Massaluca, el senyor posseïa la Devesa, que depenia directament del castell de Miravet i era un espai dedicat a la caça. A Rasquera, tenia una peça de terra, dita del Comú, a la partida dels Cucurells. A Benissanet, el senyor tenia dues heretats, dites el Camp de l'Església i de la Vila, que servien per al manteniment de la parròquia. A Ginestar tenia vuit terres, les més importants eren el Gramenal, de 50 jornals (que era terme de Miravet), la Ribera, la Quereta, de 70 jornals, i l'heretat de les Illes. A Miravet, el senyor posseïa les extensions més importants: tenia 10 heretats i el 1655 s'hi van afegir dues més que eren illes deixades per les riuades. Destacaven l'olivar i devesa de Txesa, amb 70 jornals, l'Alcúdia, de 20 jornals, la Vinya del Senyor, de 50 jornals, les Illetes, de 32 jornals i l'illa de Putxó, de 500 jornals; la resta de terres menors sumaven 28 jornals més. A Miravet ocupaven el 10% del terme, a Ginestar el 5%, i a Gandesa i Benissanet no afectaven ni l'1% de tot el territori.

Dins de l'espai urbà el senyor també posseïa diverses edificacions vinculades a un dret, com ara carnisseries, casa del pes, tavernes, hostals i les mateixes cases de la vila, que concedia per al funcionament del govern municipal. Algunes havien estat cedides a les universitats, però en mantenia el dret d'establiment i control. Tenia un conjunt

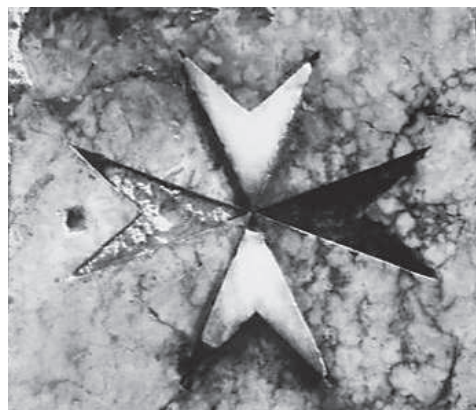
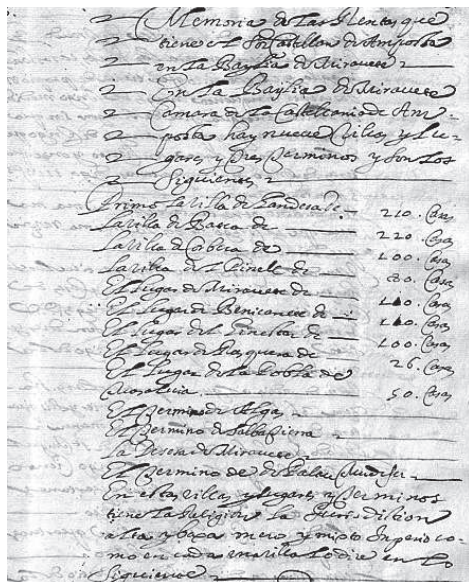

Figura 3. Creu de l'orde de Malta a l'antiga abadia de Ginestar.

Figura 2. Memòria de les Rendes del Gran Castellà d'Amposta 1646 (ANH, OM, L. 1850):

de botigues i trulls per emmagatzemar la recol·lecció dels delmes, drets i censos. El senyor també era posseïdor de diversos castells i torres, que havia rebut per la tipologia de formació del domini després de la conquesta cristiana (PLADEVALL 1997: 190-191). Al segle XVII la majoria de castells estaven en roïna, només s'anomenen els de Gandesa, Corbera, Algars i Miravet, com espais d'emmagatzematge si és possible l'ús. Les esglésies de Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera també eren del senyor. Les dues primeres s'havien edificat entre els segles XVI i XVII amb la conversió dels moriscos (COT 1998: 27-28); període en què a Ginestar es van fer noves ampliacions de la parròquia medieval (FUGUET 2014: 109-110). Les havia de dotar de tot allò necessari, tant espiritual com material, i s'encarregava de tota la gestió i el manteniment, tant de l'edifici, com del prior i del seu habitatge (les abadies).

Els censos particulars, especificats en els capbreus, eren una altra font de recursos econòmics per al senyor. Les cartes de poblament medievals van establir i distribuir els nous habitants en terres i cases, determinant el tribut que havien de satisfer, que podia ser el cens general del terme o un d'individual (SERRANO 2000: 501-514). En cada vila es va fixar d'una manera diferent, i els capbreus mostren quin sistema es va anar imposant fins arribar al segle XVII. Els pagaments dels censos podien ser en blat i ordi, gallines o tasses d'aigua, tot mantenint el sistema medieval original, o en diners, sobretot quan eren de nova creació. Les confessions particulars de la majoria de poblacions de la batllia són sobre diverses edificacions i les terres hi tenen poca presència. La propietat i l'ús dels espais de cultiu estarien inclosos en els censos generals dels termes i no eren anotats de manera particular, la majoria de les terres només havien de satisfer el lluísm.

Els beneficis totals dels censos particulars i el nombre d'elements confessats es mantenen estables en els capbreus del segle XVII i inicis del XVIII, sense grans daltabaixos en la majoria de poblacions. El canvi més destacat es troba a Miravet i Benissanet a partir de 1655, quan es determinen els nous establiments i censos fixats en les noves cartes de poblament després de l'expulsió dels moriscos (ORTEGA 1988: 183; ORTEGA 1990: 70). Les dues viles van incorporar un sistema més exhaustiu de capbrevació que va aportar un important control i benefici al senyor. Es passa d'una recaptació d'1 lliura i 7 sous a Miravet el 1605 a 44 lliures el 1655; a Benissanet de 7 sous a 95 lliures. Tot i aquest augment concret i limitat a aquests dos municipis, en una visió global de la batllia en tot el segle XVII, s'observa una permanència en la recaptació dels censos particulars. Només hi ha una lleugera variabilitat marcada per alguns períodes més crítics com les guerres. Així, en el capbreu de 1732 els ingressos dels censos particulars respecte als anteriors, registrats abans de la Guerra de Successió, minven un 10%. La guerra i la crisi posterior sembla que feren reduir les propietats sota cens en el conjunt de la senyoria. En realitat les quantitats totals que rebia el senyor eren de poc valor, la seva funció estava més destinada a controlar la propietat que a aconseguir uns grans beneficis.

A través dels recomptes i les fonts disponibles, es pot observar com els ingressos provinents de totes les rendes que percebia el senyor es reduïren en les diverses crisis agràries del segle XVII i els efectes destructius de les guerres (ARDIT 1993: 134-137; DURAN 1985: 8-12; GIFRÉ 2008: 37-46). A través de les dades generals disponibles, s'observa com entre 1646 i 1743 els ingressos senyorials derivats de les rendes descendiren un 20-50%. El 1646 les rendes de Gandesa donaren unes 1.000 lliures, i les de Batea 1.200 o 1.500 (AHN, OM L. 1850); el 1743 a Gandesa el seu valor són de 816 lliures i a Batea de 665 (AHN, OM, C. 8263, 23). Entre la segona meitat del segle XVII i els inicis del XVIII els beneficis senyorials experimenten un continuat descens, en què, tot i els moments de recuperació, no es retorna a les xifres anteriors. La Guerra dels Segadors va generar un període de crisi poblacional, agrària i econòmica, que van repercutir directament en la recaptació de les rendes senyorials. Les descripcions de 1646, possiblement exagerades, descriuen la destrucció i roïna provocada pels militars durant el conflicte: “[...] entrà lo exèrcit del Rey Cathòlic per dita batllia de Miravet y llochs de aquell tallant, cremant y saquejant cases y destruint tots los pobles [...] los robaben lo que tenien lo que era causa no podien cultivar ses terres [...]” Les viles van quedar malmeses, el nombre d'habitants reduït i sense recursos (AHN, OM, L. 1850, f. 114-115). El 1651 els santjoanistes van sol·licitar al rei tornar a prendre possessió dels seus dominis per incitar una recuperació del territori i dels béns i ingressos (ACA, Consejo de Aragón, Leg. 0303, n. 074). Superat aquest període es va iniciar un procés de recuperació que es va consolidar a finals del segle XVII i inicis del 1700, però la Guerra de Successió va paralitzar aquesta dinàmica a l'alça (CAÑABATE 2013: 429-432; CAÑABATE 2015: 22-24). La nova crisi no fou tan accentuada com l'anterior, però com s'observa en l'evolució general entre 1646-1743 els dos conflictes no van permetre una recuperació estable de les rendes, que van desenvolupar una tendència a la baixa.

CONCLUSIONS

L'evolució de la renda i la producció agrícola de la batllia va ser irregular al llarg del segle XVII a causa de les crisis i els moments expansius diversos. El seu desenvolupament

es va veure marcat per l'expulsió dels moriscos i les guerres, que van generar canvis en les dinàmiques socioeconòmiques. Fou l'inici de la transformació del model i el sistema establert des de la conquesta cristiana del territori, tot i mantenir-se el rígid sistema senyorial. Els casos més crítics es van situar a meitat del segle XVII i inicis del XVIII, marcats per males collites, episodis bèl·lics i un retrocés comercial. Moments en què es van produir problemes demogràfics, primer per l'expulsió dels moriscos i després per la despoblació en els períodes de guerra. L'economia se'n va ressentir amb la destrucció de cultius, l'abandonament de terres i el trencament de rutes comercials a causa de l'ocupació militar del territori. Es va estroncar el normal desenvolupament de l'espai i es van reduir els ingressos senyorials. El principal període d'expansió fou en la segona meitat del segle XVII, amb un moment de clara recuperació. Va esdevenir un progressiu augment de la població, dels espais de cultiu i la seva producció, que va permetre una major especialització i comercialització. Una evolució que s'emmarca dins dels processos que es van desenvolupar a Catalunya i la zona mediterrània. L'ampliació de les terres conreades va fomentar aquells cultius que generaven un major interès al territori. Una major producció que va iniciar una millora les exportacions des de la batllia. Es va desenvolupar un clar domini de l'olivera i la vinya, i un augment de moreres i figueres en espais de regadiu de l'Ebre. La Guerra de Successió va interrompre de manera contundent aquesta dinàmica a l'alça, tot generant una nova crisi que va fer minvar els ingressos de l'orde de l'Hospital. Al llarg del segle XVII es constata una evolució irregular de la renda i la producció agrícola de la batllia de Miravet. Es va cercar una expansió adaptada al territori amb millores productives i econòmiques, que es van veure trencades pels diversos períodes de dificultats, però que van iniciar alguns dels canvis i les transformacions que es consolidaren en el segle següent.

FONTS DOCUMENTALS I BIBLIOGRAFIA

- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Consejo de Aragón, Leg. 0270, núm. 1166; Leg. 0287, núm. 017; Leg. 0290, núm. 013; Leg. 0294, núm. 097; Leg. 0303, núm. 074; Leg. 0312, núm.102; Leg. 0551; Leg. 0663, núm. 013.
- ACA, Generalitat, Serie D, Leg. 4, 131; 132; 133; 134; 135; 136; 137; 138. Leg. 7, 264; 265; 266; 267; 268; 269; 270; 271. Leg. 8, 304; 305; 306; 307; 308; 309; 310. Leg. 9, 321; 322; 323; 324; 325; 326; 327. Leg. 10, 385; 386; 387; 388; 389; 390; 391. Leg. 12, 451; 452; 453; 454; 455; 456; 457; 458; 459; 460; 461; 462; 463; 464; 465. Leg. 18, 692; 693; 694; 695. Leg. 19, 724; 725; 763; 764; 765; 766. Leg. 19, 733; 734; 735; 736. Leg. 20, 1776; 777; 778; 779; 780; 781; 782.
- Archivo Histórico Nacional (AHN), Ordenes Militares (OM), C. 610, 10; 8094; 8258(2), 3, 4(1), 4(2), 5, 6, 7, 8; 8259(1), 1, 2, 3, 4, 5; 8260(2), 21, 29, 33, 34(1), 34(2); 8261; 8262; 8263, 1, 4, 5, 13, 15, 16, 22, 23; 8264, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59; 8265(1), 3, 4, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41; 8265(2), 42, 43, 44, 46, 47, 50, 51, 55, 56, 57, 59, 61, 62, 64, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81.
- AHN, OM, L. 1848; 1849; 1850; 1851; 1852; 1853; 1854; 1855; 1856; 1857; 1857(bis).

- ANDREU SUGRANYES, J. (1987): *Economia i societat a Reus durant la crisi de l'Antic Règim*. Associació d'Estudis Reusencs, Reus.
- ARDIT, M. (1993): *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*. Curial, Barcelona.
- BALAGUER, A.M. (1991): "Sobre els orígens de l'impost del monedatge a Catalunya (segles XI-XII)". *Glaux. Collana di studi e ricerche di numismatica*, 7: p. 791-793.
- BATET COMPANYY, C. (2006): *L'aigua conquerida. Hidraulisme feudal en terres de conquesta*, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat de València, València.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. (1980): "Producción y consumo en la huerta de Valencia en la primera mitad del siglo XVIII (El caso del monasterio de El Puig)", *Actes du 1er Colloque sur le Pays Velencien a l'Epoque Moderne*, Université de Pau et des Pays de l'Adour, Pau, p. 257-272.
- CAÑABATE FORTUÑO, J. (2013): "La població de Miravet durant la Guerra de Successió i la Guerra del Francès", *Actes del VII Congrés d'Història Moderna de Catalunya: "Catalunya, entre la guerra i la pau, 1713, 1813"*, Universitat de Barcelona, Barcelona, p. 426-435.
- (2015): "La població de Miravet (1620-1820). Evolució demogràfica". *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, 25: 15-30.
- CARDÍ I SOLER, J. (1983): *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*, Institut d'Estudis Vallencs, Valls.
- CASTELLS I CALZADA, N. (1987): "La peste de mediados del siglo XVII en Catalunya", *I Congrés Hispano Luso Italià de Demografia Històrica*, Asociación de Demografía Històrica, Barcelona, p. 104-112.
- CASTELLVELL, V. (2014): "Ginestar al segle XVIII", *Ginestar pàgines d'història*, Ajuntament de Ginestar, Ginestar, p. 132-145.
- COT MIRÓ, A. (1998): "L'antiga església parroquial de Benissanet. Notes històriques i artístiques". *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, 12: 27-32.
- DANTÍ, J. (2005): "Les terres de l'Ebre als segles XVIII-XVIII. Entre Catalunya, València i Aragó", J. Dantí (coord.), *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya Moderna*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, p. 15-48.
- (2008). "Els cereals. Retrocés del guaret i conreus intensius", E. Giralt (dir.), *Història agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, Fundació Catalana per la Recerca, Barcelona, p. 91-124.
- DURAN PUJOL, M. (1985): "L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)". *Recerques*, 17: 7-42.
- ESPINO, A. (2011): "La Guerra de Successió", J. Sánchez Cervelló (ed.), *Història de les Terres de l'Ebre. Història Moderna*, Fundació Privada Il·lervània Futur i Universitat Rovira i Virgili, Tortosa, p. 271-285.
- FERRER, L. (2008): "El segle XVIII: culminació i final d'un model de creixement econòmic agrari", E. Giralt (dir.), *Història agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, Fundació Catalana per la Recerca, Barcelona, p. 55-90.
- FONT RIUS, J.M. (1983): *Cartas de població i franquicia de Cataluña*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona.

- FORNS i BARDAJÍ, J. (2004): *Economia i societat en els regs històrics occidentals catalans: Almenar (Segrià) i la seva àrea, segles XIV-XIX*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Olesa de Montserrat.
- FUGUET SANS, J. (2014): "Els temples parroquials de Ginestar", *Ginestar pàgines d'història*, Ajuntament de Ginestar, Ginestar, p. 102- 115.
- GIFRÉ RIBES, P. (2008): "Temps de crisi i de transformacions productives (1580-1680)", E. Giralt (dir.), *Història agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, Fundació Catalana per la Recerca, Barcelona, p. 31-54.
- GUAL VILÀ, V. (1987): *Terra i guerra (Rocafort de Queralt a l'Edat Moderna)*. Rafael Dalmau Editor, Barcelona.
- (1997): "L'espai agrícola de la Conca de Barberà (segles XVI-XIX)". *Estudis d'Història Agrària*, 11, 131-150.
- JORDÀ, A. (1988): *Poder i comerç a la ciutat de Tarragona s. XVIII*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.
- LATORRES CIRIA, J.M. (2007): "La producció agrària en el sur de Aragón (1660-1827)". *Historia Agraria*, 41, 3-30.
- LLOP, J.; SÁEZ, A. (1987): "El capbreu de Masricart", *La Canonja: llocs, termes i un capbreu*, Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví, la Canonja, p. 29-127.
- MAISO GONZÁLEZ, J. (1987): "La peste de mediados del siglo XVII en Catalunya", *I Congrés Hispano Luso Italià de Demografia Històrica*, Asociación de Demografía Històrica, Barcelona, p. 136-143.
- MONNER I ESTOPINYÀ, A. (2013): *Història de Gandesa: cruïlla de camins*. Experiment Gràfic, Gandesa.
- MUÑOZ I SEBASTIÀ, J.-H. (2002): "La Guerra dels Segadors a les Terres de l'Ebre (1640-1651)". *Recerca*, 6: 43-77.
- (2011a): "L'economia dels segles XVI i XVII", J. Sánchez Cervelló (ed.), *Història de les Terres de l'Ebre. Història Moderna*, Fundació Privada Il·lencavònia Futur i Universitat Rovira i Virgili, Tortosa, p. 65-71.
- (2011b). "Les calamitats naturals: riuades, sequeres i plagues", J. Sánchez Cervelló (ed.), *Història de les Terres de l'Ebre. Història Moderna*, Fundació Privada Il·lencavònia Futur i Universitat Rovira i Virgili, Tortosa, p. 265-268.
- ORTEGA PÉREZ, P. (1988): *La orden de San Juan de San Juan y Miravet (primera mitad del siglo XVII)*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.
- (1990): *Els hospitalers a la Ribera d'Ebre. Benissanet ss. XVI-XVIII*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.
- PERIS ALBENTOSA, T. (2008): "El regadiu. Evolució, organització i transcendència socioeconòmica", E. Giralt (dir.), *Història agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, Fundació Catalana per la Recerca, Barcelona, p. 125-144.
- PLADEVALL, A. (dir.). (1997): *Catalunya romànica*, vol. XXVI. Grup Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

- QUEROL, E.; MUÑOZ, J-H. (2004): *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*. Cossetània Edicions, Valls.
- RIERA I MELIS, A. (2017): *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*. IEC, Barcelona.
- SALES, N. (1978): “Els segles de la Decadència. Segles XVI-XVIII”, A. BALCELL et al., *Història de Catalunya*, vol. IV, Salvat, Barcelona, p. 314-417.
- SANS I TRAVÉ, J.M. (1996): “Còpia de la crida dels moriscos”, *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. III, Generalitat de Catalunya, Barcelona, p. 953-955.
- SARRIÓ, E. (1998): *El capbreu de l'Albalat de la Ribera de 1636*, Ajuntament d'Albalat de la Ribera, Albalat de la Ribera.
- SERRA I PUIG, E. (2008): “La propietat. Mercat de la terra i evolució de la renda (segles XVI i XVII)”, E. Giralt (dir.), *Història agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, vol. III, Fundació Catalana per la Recerca, Barcelona, p. 511-557.
- SERRA, E.; TORRES, X. (1993): “Catalunya Vella i Catalunya Nova a l'època moderna: el règim feudal català a través de les baronies de Plegamans i Ciutadilla (segles XV-XVII)”, *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica. Siglos XII-XIX*, vol. I, Institución Fernando el Católico, Saragossa, p. 337-352.
- SERRANO DAURA, J. (1994): *La Poble de Massaluca*, Ajuntament de la Poble de Massaluca.
- (2000): *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*. Comandes de Miravet, d'Horta, d'Ascó i de Vilalba i baronies de Flix i Entença. Pagès Editors, Lleida.
- SIMON I TARRÉS, A. (1992): “Els anys 1627-1632 i la crisi del segle XVII a Catalunya”. *Estudis d'Història Agrària*, 9: 157-180.
- VALLS I TABERNER, F. (1992): *Els Costums de Miravet*. Universidad de Málaga, Saragossa.
- VILAR, P. (1979): *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Edicions 62, Barcelona.
- VINAIXA MIRÓ, J.R. (1995): “Miravet a la fi del segle XV (1495)”, *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, 10: 13-28.
- (1999): *Miravet un poble de l'Ebre català a la fi del segle XVIII*. Diputació de Tarragona, Tarragona.